

19. ASIR SONU BAZI ROMANLARIMIZDA KAHRAMANLARIN EĞİTİMLERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Yard. Doç. Dr. Mustafa AYYILDIZ
AİBÜ Eğitim Fakültesi

ÖZET

Bu yazıda, 19. asır sonunda yayınlanan, Samipaşazade'nin *Sergüzeşt*, Rezaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* ve Halid Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* adlı romanlarındaki kahramanların özel eğitimleri ve sanatsal eğilimleri ele alınmaya çalışılmıştır. Roman kahramanları, yabancı mürebbiyeler yoluyla eğitime başlarlar. Bu yolla hem dil öğretimi hem de batılı hayat tarzını öğrenirler. Batıdan özellikle Fransız edebiyatının ikinci sınıf romanlarını okurlar. Fransızca öğrenirler. Piyano önde olmak üzere ud gibi müzik aletlerini kullanırlar. Resim eğitimi alırlar. Bu eğitim süreçlerini özel ve evde eğitim şeklinde ikmal ederler.

Anahtar kelimeler: 19. asır, roman, Fransız edebiyatı.

ABSTRACT

In this article, it was aimed to investigate the special education and artistic inclinations of the characters in the novels of 'Sergüzeşt' by Samipaşazade, 'Araba Sevdası' (The love of car) by Rezaizade Mahmut Ekrem and 'Aşk-ı Memnu' (The forbidden love) by Halid Ziya, which all were published at the end of the 19th century. The characters in the novel were educated by foreign teachers. In this way, they not only learn a foreign language but also get used to western life styles. They especially read second class novels of French literature from the West. They play several musical instruments such as, especially, piano and ud. They also get drawing lessons. Finally, they complete their educational process at home by special education.

Key words: 19th century, novel, French literature.

1. GİRİŞ

Son dönem Osmanlı toplumunun romanla tanışıklığı geç ve iptidai olsa da, devrin panoramasını yansıması bakımından önemlidir. Dahası fert olmak ve roman karakteri olmak yerine tiplerin sürüklediği dönem romanı sosyal ağırlıklıdır. Sosyal sistemin işleyişi, haliyle eğitimi de içine almıştır. Ancak Tanzimatlı yılların karmaşası bu özel konulara fazla ağırlık verilmesine mani

olmuştur. Roman tezleri yanlış göstermeye odaklanmıştır. Buna rağmen, doğru-yanlış okuma örnekleri ve özel dersler romanlarda görülür. Bu sınırlı verilerden hareketle, romanların tipleri, aldıkları eğitimlerin ve estetik eğilimlerin, eğitimimize bir açılım, bir örnek olarak tetkiki, önemli verileri içerir.

Osmanlı dönemi eğitiminin kurumsal yapısı, işleyiş şekli, ders içerikleri, eğitim çeşitleri, dikkate alınarak, bazı hususlarda bu günü şekillendirmek mümkündür. Osmanlı Devletinin son dönemi, diğer bütün işleyiş tarzına ve kudretinin aksine, -Tanzimat-Meşrutiyet yılları- eğitim ve öğretimde çok ciddi hamleler gösterir. Devrine göre oldukça isabetli karar ve uygulamalar görülür. İhtiyaca göre yeni okullar, çoğunlukla askeri teknik mahiyette eğitim verirken, edebi ve estetik eğitim kurumsallıktan çok, özel derslerle karşılanır.

Bazı hususlarıyla haklı veya haksız, doğru veya yanlış büyük tenkitlere maruz kalan **II. Abdülhamid**, şüphesiz, eğitime yaptığı yatırımlar ve getirdiği açılımlarla olumlu yargıyı hak etmiştir. Tanzimat, Meşrutiyet sürecinin son merhalesi olan, Cumhuriyet inkılabını gerçekleştiren zihniyet ve kadro bütün eğitimini -Batıya vukufiyetleri yanı sıra,- **II. Abdülhamid** idaresi ve mekteplerinde almıştır. Bu asla küçümsenecek yön değildir. Mektebi mülkiye, Tıbbiye, Harbiye hep bu dönem kuruluşlarıdır. Bunun yanında, **Sanayi-i Nefise'yle** sanat eğitimi de ihmal edilmemiştir.

Son dönem Osmanlıları, estetik ve edebi eğitimlerini, ilk eğilimlerini daha çok özel hocalardan ve özellikle evde almışlardır. Özel ders yöntemi oldukça isabetli ve başarılı neticeler vermiştir. Bugün de, durum, dün olduğundan çok farklı değildir. Bu eğitim tamamen ekonomik gücün imkanlarıyla gerçekleşebilmektedir. Diğer yandan, özellikle evde eğitimin, bugün yeniden gündeme gelmesi, bu hususun yeniden düşünülmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde, çocuğun tabii ortamında eğitim almasının daha uygun olacağı yönünde düşünceler ortaya konmakta, bu yolla sağlıklı bir eğitim öngörülmektedir. Bu yönelimin mahsurlu tarafı olarak, sosyalleşmeyi engelleyeceği yönünde görüşler dillendirilmekle beraber, çok daha fazla avantajı olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar roman kahramanları o günün aristokrat kesimini temsil etse de, asrımızın imkanları yaygın bir sınıfa bu fırsatı tanımaktadır. Bu açılardan edebi metinlerin de, bir noktaya kadar dikkate alınması fikir edinmek açısından uygun olacaktır. İnceleme konusu romanlarımız bir fikre varma adına yeterince veri sunacaktır. Bu açıdan romanlarda önümüze şu manzara çıkar:

II. ROMANLAR

1. Sergüzeşt (1888)(I) romanında, özellikle Dilber ve Celal Bey'in eğitimlerinden bahsedilmektedir. Kahramanlardan **Dilber**, "**Pol ve Virjini**" adlı

eseri okur. "... *ötüşen kuşları dinler ve bu kuş cıvıltıları sırasında "Pol ve Virjini'yi (2) okurdu. Oh! Ne mutlu bu küçük Virjini'ye!.. Onun yerinde olmayı ne kadar arzu ederdi..."* (Sergüzeşt s.62)

Dilber, Fransız mürebbiyesi bir Fransız milliyetçisi olduğu için, *Volter*, *Hugo* ve *Jan Jack Rousseau*'dan bahseder. Türkçe'nin bir edebiyatı olduğuna inanmaz. Fransız mürebbiyenin *Volter*, *Hugo* ve *Jan Jack Rousseau*'dan bahsetmesinden dolayı, Fransız mürebbiyenin bu yazarların eserlerini okuduğu anlaşılıyor. "...*Volter'in, Hugo'nun, Jan Jack Rousseau'nun* lisanını insanlık alemi öğrenmeye mecburdur... der."*Türkçe'nin bir edebiyatı olduğunu işittiği zaman inanmamış, hayretler içinde kalmıştı.*" ((Sergüzeşt s.58). Bunu örnek olarak özellikle söyleten yazar, Türkçe'nin edebiliğine vurgu yapmak amacını gütmektedir.

İlk dönem romanlarında, Osmanlı eğitiminin mürebbiye sistemine açılım getiren *Sergüzeşt* romanı, bu mürebbiyelerin yabancılardan seçilmesi örneğine de işaret eder. Bu yabancı mürebbiye tercihi, Batılı bir neslin bütün ruhu ve birikimiyle gerçekleştirilmesini sağlamak üzere seçilmiştir. Tanzimat Osmanlılarının bu tercihi, yüzyılın genel teamülünü yansıtmaktadır. Eğitim açısından "*Mürebbiyelik*" müessesesi dikkate şayandır. Bu müessesenin günümüz kreş ve okul öncesi eğitiminin, birebir eğitim şeklinde, çocuğun terbiyesini üstlenen, çocuğu ihmal etmeyen bir yöntem olarak dikkate alınması gerekmektedir.

Dilber bir halayık olmasına rağmen, Fransız mürebbiyeden Fransızca dersi almıştır. Bu dersten dolayı, Fransız mürebbiye *Dilber'in* özel hocası sayılabilir. "... *Fransız mürebbiyenin yakın ilgi ve kendi gayreti sayesinde Fransızca'sını da hayli ilerletmişti.*" (Sergüzeşt s.61).

Celal Bey, Fransa da *Jerom* adlı bir ressamdan resim dersleri almıştır. Bu mürebbiye aynı zamanda *Celal Beyin* de mürebbiyesidir. "... *Celal Bey, Fransız mürebbiyesi ile beraber resimli gazeteleri karıştırırken bir yandan da kız kardeşinin piyanosunu dinlerdi.*" "*Asıl genç kızın mürebbiyesi olan bu ihtiyar Fransız kadını hemen on yıldan beri İstanbul'da bulunduğu halde, aralarında yaşadığı insanların dilini öğrenmeye lüzum hissetmemişti.*" (Sergüzeşt s.57).Toplumun dilini öğrenmemek de ısrar eden ve Batılı olmayı piyano çalmaya hasreden anlayış manidardır.

Ancak sonraları mürebbiye "... *Evdeki işlerini bitirdikten sonra Atiye ile birlikte okula gidiyor...*" "*Aradan haftalar, aylar geçtikçe, lisan öğrenmekte çocuklara mahsus olağanüstü bir kolaylıkla, Türkçe'yi oldukça söylemeye ve söyleneni anlamaya başlamıştı.*" (Sergüzeşt s.22).

Celal Bey ise, *Paris*'te altı yıl kalmış, bu süre içerisinde iyi bir eğitim görmüştür. "... *Celal Bey o anda Paris'i, yıllarca içinde yaşadığı o medeniyet meşherini düşünüyordu. Orada beş-altı sene kalmış ve Jerom'dan (4) resim tahsil etmişti.*" (Sergüzeşt s.54).

Dilber sadece ud çalmasını biliyordu. "*Esirci kızı daha pahalı satabilmek için, ud çalmadaki maharetinden, okur-yazar olduğundan başlayarak...*" (Sergüzeşt s.51).diye bahis konusu olur.

Romanda, *Celal Bey'in* kız kardeşi *Tesliye*, mükemmel bir şekilde piyano çalar; "... *Salondaki şöminenin sağ köşesinde duran büyük piyano, kızı Tesliye'ye aittir. On sekizini henüz bitirmiş olan bu genç kız, harika denecek kadar mükemmel piyano çalardı.*" (Sergüzeşt s.57).ifadeleri de eğitim konusunda ipuçları vermektedir.

Romanda, kahramanların okuduğu okulların adları belirtilmemiştir. Sadece *Celal Bey'in* Paris'te altı yıl öğrenim gördüğünden bahsedilmiştir. *Dilber'in* ise düzenli bir eğitimi yoktur.

2. *Araba Sevdası'nda(1897)(3) Bihruz Bey ve Kesfi Bey'in eğitimleri söz konusudur.*

Bihruz Bey: Babasının değişik görevler ile taşrada dolaşması nedeni ile düzenli bir eğitim göremez. On altı yaşında Rüştüye verilirdir. Fransızca ile beraber Arabî ve Farsî'yi de öğrenmek üzere maaşlı hocalar kendisine tutulur.

Kesfi Bey: Serbest büyütülmesi sonucu yanlış eğitime sürüklenmiştir.

Fransızca öğretmeni olan *Mösyö Piyer*, dönemin yaygın "mürebbiye" tipini eserde canlandırmaktadır.

Romanda sadece *Bihruz'un* okuduğu Batı romanları söz konusudur. Önce *Paul et Virgini'ye* (*Araba Sevdası* s.48) ile *La Dame Auks Camelias'ı* (*Araba Sevdası* s.48) okur. *Goethe'nin Werther'nin* çektiği aşk acılarını bu romanın Fransızca çevirisinden tanır (*Araba Sevdası* s.99). *Lamartine'in Graziella'sını* okur (*Araba Sevdası* s172-174). Sevgilisine yazacağı mektubun örneğini, *Rosseau'nun Nouvelle Heloise'inden* çıkarır (*Araba Sevdası* s.55-56-57).

Bu okuma biçimleri, Tanzimat neslinin yanlış okuma ve seçme örnekleridir. Uzun süre Batı'nın II.-III. sınıf romancılarını okuyan nesil, yanlış yönlendirilmiştir. Bu örneklerle doğru seçmenin gereği vurgulanmıştır. Edebi seçme, en az okuma kadar, belki daha da önemlidir.

Romanda, **Bihruz** Fransız şairi **Beranger** ile Türk şairlerini karşılaştırır. Türk şairlerini, şiirini küçümser. "**Ah! Türklere adam gibi bir şair gelmemiş ki**" (*Araba Sevdası* s.64). diye garip laflar eder. Bunun yanında konuştuğu zaman cümlelerin arasına Fransızca kelimeler sokması ve Fransız gazetelerini göstermelik okumaya çalışması onun ne boyutta edebi unsurlardan etkilendiğini gösterir.

Keşfi Bey ise, **Bihruz** gibi cümlelerin arasına Fransızca kelimeler sokar. Roman bu yanlışlıklar üzerine kurularak bu vahim yanlışlar alay konusu edilmiştir.

3. **Aşk-ı Memnu'da (1898) (4)** Nihal, Bihter, Nihat Bey, Bülent, Behlül ve Adnan Bey gibi kalabalık kadronun eğitim ve eğilimleri ele alınır. Serveti Fünun ruhuna uygun bir durum ortaya çıkar. Özellikle piyano çalmayı hızlı bir şekilde öğrenen **Nihal** çok iyi operalar da okuyabilir. Hatta **Matmazel de Courton** onun piyanoyu hızlı çalışını (*Aşk-ı Memnu* s. 72-73) **Wagner'e** (Klaus) benzetiyor. Tabii ki mürebbiyenin Fransız olması hasebi ile verilen müzik eğitiminde de Fransa etkisi öne çıkar. Örneğin **Nihal'in** okuduğu operalar (*Aşk-ı Memnu* s.739) "**Rubenstein**"e aittir.

Nihal'in kadın işi dergilerini de takip ettiğini biliyoruz. Nihal'i Cemile'ye el işi öğretirken de görüyoruz. Ayrıca "**Cerni'nin**" eserlerini çalışır. "**efoil tefoil**" vezin çalışması da yapar. (*Aşk-ı Memnu* s.107).

Bunun yanında, kadın olma eğitimini de Matmazel de Courton ve Şakire Hanım'dan öğrenir.

Giyim konusunda ise sadece Bihter Hanım'ın konağa gelmesiyle başlayan giyim macerası anlatılıyor. Genç kızlara alınan çarşafı (sadece gözlerin görüldüğü örtü), eldiven, ayakkabılar, bunun yanında bilezikler, künyeler, yüzükler de ekstra aksesuarlardır.

Nihal bunun dışında **Matmazel de Courton'dan** daha birçok şey öğrenmiştir. Eserde tek tek kahramanlara baktığımızda, şu tablo görülür.

Bihter Hanım, daha çok giyimi ve fiziksel güzelliği ile ön plandadır. Herhangi bir okul sürecinden söz etmek mümkün değildir. Ama dergiler karıştırıp, öyküler okuyacak kadar Türkçe'si vardır. Beyoğlu dükkanlarında para harcayacak kadar Fransızca bilir. Ve her vakit Tarabya kızlarından öğrenilecek kadar Rumca bilir. Piyano çalar ve vals yapabilme yeteneğine sahiptir. Kodril romans diğer hünerleri arasındadır. Bunun yanında ud çalar ve şarkı söyler. Biblolar, vazolar ve heykeller özel ilgi alanına girer (*Aşk-ı Memnu* s.34). Ayrıca

tam bir İstanbul hanımefendisi gibi giyinir.

Matmazel de Courton: Kendisi romanda *Nihal ve Bülend'in* mürebbiyesidir. Fransızdır. Asil bir aile mensubudur. Tam bir hanımefendidir. İstanbul'a geliş amacı Rum ailelerine mürebbiyelik yapmaktır. *Adnan Bey'in* evinde mürebbiyeden öte ev halkından olmuştur. Çocukların yıkanması hariç her konu ile o ilgilenmiştir. Bu, *Nihal'in* 4 yaşından beri öyle olmuştur (Aşk-ı Memnu s.65). Matmazel, müzik ve dil konusunda yeteneklidir. Ayrıca dergi ve gazeteleri de takip ettiğini biliyoruz. Del Figoro adlı gazetenin müdavidir. (Aşk-ı Memnu s.70).

Nihat Bey: Selanik rıhtım birahanelerinde öğrenilen Fransızca ile meslek için İstanbul'a gelen ve *Peyker'in* geçici tutkusundan faydalanıp evlenen bir tiptir. Romanda kendisinin çevre tasarımı ile ilgili fikirlerine yer verilmiştir (Aşk-ı Memnu s.129).

Bülend: Aslında hiç ön plana çıkmayan çocuğun oyunlar esnasındaki sözlerinden eğitimi hakkında bilgiler alıyoruz. Örneğin, sandalda "... çekilin *Kristof Colom*" geldi diye bağırması, onun coğrafya eğitimi gördüğünü ispatıdır. Bunu yanında *Nihal'in* ona mektup yollaması ve onun adaya yatılı okula gönderilmesi elimizdeki bilgilerdir. Müzik ve dil eğitiminden söz edilmemiştir.

Behlül : Aldığı tek eğitimin Galatasaray Lisesi'nde yatılı okul okumak olduğunu biliyoruz. Daha çok kendini konağın işlerine vermiş olan, çocuklar ile *ilgilenen* bir tiptir. Ama san'at zevki olduğunu biliyoruz. Tiyatro kılıkçıları ile ilgilendiğini, İtalyan operat kumpanyası dinlediğini biliyoruz. O dönem Türkiye'si ve İstanbul'u tam anlamı ile Avrupa etkisinde olduğu için etkilenilen edebi ve san'at ortamı da Avrupa'dır. Tepe başında opera dinler, Maslak'a gider, vals yapar.

Adnan Bey: Kültürlü ve birikimli bir beydir. Onu da boş zamanlarında yaptığı kağıt bıçakları, hokkalar, kibrit kutuları üzerine kabartmalar, resimler ve kağıt baskılar ile biliyoruz. Biblio merakı *Adnan Bey'in* sanatsal zevkleri arasındadır. Bunun ötesinde bir bilgi yoktur.

Romanda mürebbiye diye anabileceğimiz tek kişi Matmazel de Courton'dur.

Dönemin etkili fikirleri yine Avrupa kaynaklıdır. Örneğin, Halit Ziya'nın Paul Bourget'i, romanda söz konusu etmesi yine bu kişinin (dönemin ünlü Fransız yazarı) o dönemde Avrupa'da önemli kişilerden olmasındandır. Ayrıca

Halit Ziya bu kişiden etkilendiği için romanda bu kişiden söz etmiştir (*Aşk-ı Memnu* s.264).

Yine o döneme ait İstanbul yaşamı, **Behlül**'ün araştırma hevesi ile gündeme getirilmiştir. **Behlül**, İstanbul yaşam tarzını araştırmak isteyen bir tiptir.

III. SONUÇ

Şüphesiz roman gerçekliği, özel bir gerçekliktir. Ancak, sosyal yapıya ayna olan roman kurgularının veri olarak değerlendirilmesi bu gerçeği zedelemesiz. Bu kabulden hareketle, edebi metinlerin bir noktaya kadar dikkate alınması yanlış olmaz. Biz de bu sınırlı çalışmamızda edebi eserlere, sundukları malzeme oranında bakmaya çalıştık. Eserlerin yayın yıllarının on yıllık bir sürece yayılması, onları beraber ele almaya uygun düştü. Üç roman da 19. asrın son yıllarında yayınlanmış ve benzer örnekler sunmuştur. Diğer yandan bu üç roman devir romanlarını temsil kabiliyetini de bünyelerinde barındırmaktadırlar.

Sosyal bünyeye tercüman olan romanların malumatından hareketle edebi yorumlara varmak mümkün olduğu gibi eğitim adına çıkarımlarda bulunmak da olasıdır. İnceleme konusu yaptığımız romanlar bize zımmi olarak müzik, resim ve dil eğitiminin, örgün ve yaygın eğitimden ziyade özel eğitimle mümkün olacağını söylemektedir. Günümüz toplumunda çok da ciddiye alınmayan edebi eğitimin de aslında özel bir eğitim biçimini gerektirdiğini çıkarmak ise hiç zor olmamalı. Bu açımdan romanlara bakarak bir sonuca varmak doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

Samipaşazade Sezai. (1990). **Sergüzeşt**. Milli Eğitim Yayınları: İstanbul.
Recaizade Mahmut Ekrem (1992). **Araba Sevdası**. Morpa Yay: İstanbul.
Uşaklıgil, H. Z. (1975). **Aşk-ı Memnu**. İnkilap ve Aka Basımevi: İstanbul